

PETER JESSENI (1801–1875) TEADUSTEgevuse ALGUSEST

E. Ernits

ABSTRACT. *About the beginning of scientific activity of Peter Jessen (1801–1875). Veterinarian P. Jessen was interested in research activity at least since the year when he graduated from the veterinary school. The first manuscript based on his practical experiences was completed already in 1829 but got published only after five years. After coming out it was an essential progress in the field of cattle plague and signified the achievement of the goal of life of the author. Today this written work interest readers only as the historical material with information about control of infectious animal diseases in Russia and its local history and fragments from the biography of P. Jessen.*

Keywords: *cattle plague, control of animal infectious diseases, effect of curatives, history of epizootiology, Peter Jessen, Russia, scientific activity, vaccination.*

Sissejuhatus

Tartu Veterinaariakooli asutaja, direktori ja professori Hans Peter Boje Jesseni teadustegevuse algusperioodi pole seni üksikasjalikumalt käsitletud. Käesolevas kirjutises vaadeldakse kõigepealt põgusalt P. Jesseni esimesi teadussamme Oldesloes Põhja-Saksamaal (kuulus tollal Taani kuningriigile), seejärel põhjalikumalt veiste katku uurimise alast tegevust Novgorodi lähedal ja Peterburis sellel teemal kirjutatud raamatust. Uurimus annab senisest täielikuma pildi P. Jesseni elust ja tegevusest ning on eriti vajalik P. Jesseni edasise, sh Tartu-perioodi teadustöö paremaks mõistmiseks (lähemalt P. Jesseni kohta vt Ernits 1977, 1991, 2002).

Võtmesõnad: epizootoloogia ajalugu, Peter Jessen, ravimite toime, tauditõrje, teadustöö, vaksineerimine, veiste katk, Venemaa.

Esimesed teadussammud Oldesloes

P. Jessen lõpetas Kopenhaageni Veterinaariakooli 1823. aasta suvel ja asus sama aasta sügisel tööle loomaarstina kodukandis Oldesloes. Teda huvitas juba algusest peale erialane kirjasõna. Seepärast palus ta prof Carl Viborgi käest saksa veterinaariaajakirjade loetelu. Oldesloes avaldus koheselt ka P. Jesseni eksperimentaatorivaim. Katseteks kasutas ta vanu, surmale määratud hobuseid lihuniku juures. Ühele hobusele süstis ta kohalikus apteegis valmistatud tugeva lahtistava toimega jalapivaigu lahust (*solutio Resinae jalapae*).¹ P. Jessen polnud ravimi toimega rahul – kahjuks pole ta seda aga lähemalt kommenteerinud. Kahe päeva pärast katsetas ta kesknärvisüsteemile toimiva loorberkirsi (*Prunus laurocerasus, s. officinalis*) lehtedest valmistatud vee süstimist. Samuti kogus ta usinasti lihuniku juures igasuguste patoloogiliste muutustega elundeid, "sest mul on mõttes saada aja möödudes nii õpetatud meheks, et tarkus minu silmadest välja kiirgab". Ühel vanal hobusel leidis loomaarst munasarjas vesitõve, mistõttu see elund oli muutunud lapsepeasuuruseks (Breve, 1977).

Kas Brasiiliasse või Venemaale?

Juba Kopenhaageni Veterinaariakooli lõpetamise paiku oli P. Jessen valmis oma loomaarstikarjääri alustama välismaal. Ta oleks peaaegu Brasiiliasse purjetanud, kui oleks vaid jõudnud reisiks valmistuda. 7. juulil 1823 teatas ta oma sõbrale, õpingukaaslasele H. P. Bergmannile: "Minu reisist Brasiiliasse ei saa asja, sest laev sõidab liiga vara välja, nii et ma ei jõua selleks ajaks valmis." Sügisel asus ta tööle kodukandis Oldesloes suurte lootuste ja kahtlustega: "Kui asjad hästi ei laabu, siis sõidan kevadel Venemaale, kuid loodan, et siiski mitte." Lühikesel Oldesloe-perioodil kahetses noor loomaarst väga, et ta polnud Brasiiliasse emigreerinud (Breve, 1977: 17).

Prof Carl Viborgi kirja, mis oli kirjutatud 16. veebruaril 1824, sai P. Jessen kätte peaaegu kuu aega hiljem (vt Breve, 1977: 92). Selles oli teatatud ilmselt, et nüüd on avanenud võimalus asuda tööle Venemaal, ning soovitatud pakutav koht vastu võtta. Nagu teada, sai siinpuhul määravaks P. Jesseni kompetentsus hipoloogia alal. Nimelt oli ta 1822. aastal käinud kaasas ja andnud asjatundlikku nõu rittmeister O. von Marnitzile, kes ostis Jüüdimaal ja Schleswig-Holsteinis Venemaale sugutäkke. Prof C. Viborg toimis hoolitseva vahendajana P. Jesseni ja Venemaa toonase haridusministri Vassili Lissakevitši vahel. Õpingukaaslasele saadetud kirjas (III 1824; saadetud tõenäoliselt veidi hiljem kui prof C. Viborgile) mainis P. Jessen, et ta saab nüüd headel

¹ Pruuni värvusega jalapivaiku saadakse Kesk- ja Lõuna-Ameerikas kasvavast troopilisest, punaste õitega vääntaimest.

tingimustel Venemaal tööd, ja lisas: "Sa tead ka, et ma olen seda alati väga tahtnud, ja kuigi ma ka siin saan teenida piisavalt elatist, olen ma siiski otsustanud pakkumise vastu võtta." (Breve, 1977: 32.) Juba 26. aprillil 1824, nagu teatas toonane ajaleht, saabus loomaarst P. Jessen Kieli kaudu Taanimaa pealinna, et alustada siit oma teekonda Venemaale.

Käsikiri veiste katkust Novgorodi kubermangus

P. Jesseni elu kulges alates 1824. aastast üle poole sajandi vältel Vene impeeriumis, mis oli tollal Inglismaa järel pindalalt teine koloniaalriik maailmas. Ta sai krahv Aleksandr Araktšejevi (1769–1834) poolt Austria eeskujul Novgorodi lähedal rajatud sõjaväekolooniate loomaarstiks. Teda hämmastas veiste katku massiline levik Venemaal. Ta koges seda haigust seal juba 1825. aastal. Kodukandis Schleswig-Holsteinis oli see taud Napoleoni sõdade käigus levinud epizootiana 1813. ja 1814. aastal. Kas see avaldas otsest mõju 13–14-aastasele Peterile ja ta tulevastele uuringutele, ei tea. Sellal viibis Jessenite kodus Eichedes üürikest aega Kopenhaageni Veterinaariakooli direktor prof Erik Nissen Viborg (1759–1822), kelle toonast tegevust ja ideid veiste katku tõrje küsimustes on P. Jessen hiljem kõrgelt hinnanud (Katić, 1986: 114).

Juba Novgorodi-perioodil kavatses P. Jessen veiste katkust töö kirjutada. Ta mainis sõbrale: "Kui lähen Sankt-Peterburgi, siis võtan end tõsiselt käsile ja kui Jumal annab mulle elupäevi ja tervist, võid Sa mind varsti näha kirjandusmaailmas esinemas, kui mitte Taani, siis Saksa omas." (Breve, 1977: 47.)

EPMÜ loomaarstiteaduskonnas on säilinud 1829. aastast pärinev P. Jesseni saksakeelne käsikiri veiste katku kohta (Jessen 1829; joonis 1). Kaua aega oli kahtluse all küsimus, kas see ilmus ka trükitult (Ermits, 1977, 2002). Nüüdseks on 1834. aasta teose põhjal selgunud, et see jäi toona avaldamata: "Koostas juba 1829. aastal täiendusi veiste katku ajaloo Venemaal [...] Mitmesugused asjaolud takistasid mind tollal seda uurimust trükki andmast." (Jessen, 1834: 12.) Nimetatud käsikiri oli aluseks 1834. aastal ilmunud samateemalisele, kuid palju põhjalikumale teosele, mis on praegu teadaolevalt P. Jesseni esimene publitseeritud teadustöö.

Esimene teadustöö

Asjaomase raamatu eessõna oli kirjutatud 20. aprillil 1834. See polnud maailmas esimene sellekohane ülevaate-teos veiste katku kohta. Üksikuid ülevaateid oli ilmunud juba XVI sajandi lõpul ja XVII sajandil, ent eriti sageli avaldati neid kahel järgnenud aastasajal (Semmer, 1891: 487–489). 1830ndate aastate alguses oli enne P. Jesseni uurimust ilmunud kaks selleteemalist raamatut (Lorinser, 1831; Peterka, 1833), mida ka noor autor analüüsis (kohati kriitiliselt).

Analüüsitava teos koosneb peale eessõna ja sissejuhatuse kaheksast peatükist, mis käsitlevad 1) veiste katku leviku ajalugu Venemaal, 2) vene kirjasõna veiste katku kohta, 3) haiguse teket ja levikut, 4) nakatumist ja kulgu, 5) kliinilisi tunnuseid ja lahanguleidu, 6) diagnoosimist, 7) ravi ning 8) tõrjet ja profülaktikat.

Raamatu sissejuhatuses toonitas P. Jessen eriti C. J. Lorinseri (1831) uurimuse tähtsust. Ta võrdles seda oma 1829. aasta käsikirjaga ja leidis, et kuigi ta enda esialgsed ettepanekud jäid mõneti ebatäielikeks, olid nad üldjoontes siiski õiged. Seepärast leidis ta vajaliku olevat oma teost täiendada ja laiendada. Autor rõhutas, et ta töö on oluline vähemalt selleks, et tõmmata suuremat tähelepanu veiste katku uurimisele ja tõrjele Venemaal (Jessen, 1834: 13). Selle eesmärgi ta kahtlemata saavutas.

Veiste katku puhangutest 1820ndatel aastatel

Sissejuhatuses andis P. Jessen ülevaate Novgorodi kubermangu sõjaväeosadest: peale krahv Araktšejevi rügemendi asusid Msta, Väike-Volhovi ja Volhovi ääres Preisi kuninga ja Preisi kroonprintsiga grenaderi-rügemendid ning sapööri- ja tööpataljonid. Iga rügement koosnes staabist ja viiest kompaniist, kes elasid sõjaväeasundustes. Seal elas ühtekokku 240 peremeest, kes pidid vähemalt nelja lehma pidama, kuid tegelikult peeti vähem. Samuti vajati rohkesti töö- ja nuumhärgi. Teoses vaadeldi paikkonna loodusolusid, heina- ja karjamaid ning loomataudide levikut. Mainiti, et ebasoodsate kliima- ja pinnasetingimuste tõttu esineb seal veistel pidevalt kopsu- ja hobustel siberi katku. Asundustes soodustasid P. Jesseni andmeil infektsioonhaiguste levikut 1) inimeste ja loomade suur kontsentratsioon suhteliselt väikesel maa-alal, 2) söödapuudus ja 3) tööpataljonide suur lihatarve, mis tingis lihloomade ulatusliku kohaletoomise. Seevastu oli aga sõjaväeosades kergem tauditõrjemeetmeid rakendada. Asjaomase teose sissejuhatuse on igati huvipakkuv. See lisab teavet P. Jesseni biograafia ja Novgorodi kubermangu ajaloo tundmaõppimiseks.

Raamatu esimeses peatükis käsitles P. Jessen aastail 1825–1826 Novgorodi kubermangus esinenud taudi-puhanguid, kirjeldas rakendatud tõrjemeetmeid ja nende efektiivsust. Esimest korda avanes esimesel loomaarstil võimalus tegelda veiste katkuga 1825. aasta oktoobris Moskva maantee ääres olevates sapööri-pataljoni poolt asustatud külades Gubarevas, Boris ja Gutinas. Ta teatas puhangutest rügemendikomandöridele, soovitas kogu karja hoolikat läbivaatust, haigete loomade isoleerimist ning tegi loomakauplejatele ja lihunikele ettepanekuid vajalike meetmete rakendamiseks. Kuid need ei tõkestanud taudi levikut Gubarevas, sest osa loomi oli juba

nakatunud ja levitas haigust. Taud kulges raskelt, loomad surid tavaliselt juba teisel-kolmandal päeval, aga mõnikord ka 24 tunni jooksul.

Sama aasta novembris puhkes taud Araktšejevi rügemendi seitsmendas kompaniis, kus tegutsesid lihunikud. Peatselt epizootia vaibus. Autori arvates külmusid 20-kraadise pakase käes roe, uriin ja sülg, millega nakatis ei saanud enam edasi levida. Sellega kinnitas ta Vilniuse professori Ludvig Bojanuse (1776–1827) tähelepanekuid, et veiste katku levik Venemaal talviti pidurdub.

Järgmisel aastal enne jaanipäeva kutsuti P. Jessen välja veiste katku puhkemise pärast Preisi kuninga rügemendi. Taud levis ka tööpataljonides, kes töid Volhovi äärde endaga kaasa nii piimalehmi kui ka veo- ja nuumhärgi. Suured kaod olid eriti A. Araktšejevi rügemendis, kus hukkus 600 veist. Tolle aasta suvi oli haruldaselt palav, kõikjal põlesid metsad, nii et nädalaid paistis päike tuhmilt läbi suitsu vaid tumepunase kettana. Samal suvel esines veistel ka suu- ja sõrataudi ning hobustel ja inimestel antraksit. Isegi kaladel ja vähkiel hakkasid nakkushaigused levima. Kohapeal moodustati komisjon tauditõrjemeetmete rakendamiseks. Iga päev leidis ühes taudistunud kompaniis 80–100 haiget veist. Kuumusega kaasnes peatselt veepuudus. Jessen veetis palju öid karjamaal. Ta üritas haigeid loomi ravida. Fontanellid² ja põletamine ei andnud mingeid tulemusi. P. Jessen manustas tollaste veterinaartheadlaste soovitude kohaselt joogivette rauaroostet ja soolhapet ravimkeedise hulgas, kuid ka need ei kergendanud loomade seisundit. Kõhulahtisuse leevendamiseks tehti limaklistiire ja suu kaudu manustati limakeediseid, aga needki aitasid väga harva.

Augustis ilmnis taud ka staabi karjal ja veel ühes kompaniis. 22. detsembril kutsuti P. Jessen välja Preisi kroonprintsile kuuluvasse väikesesse Vallini külla, kus ilmnis nii veiste katk kui ka suu- ja sõrataud.

P. Jesseni kirjeldatud veiste katku puhang hävitas Pihkva ja Novgorodi kubermangus suure osa veisekarjadest. See levis ka Eesti- ja Liivimaale ning jõudis 1827. aasta sügiseks Kuramaale. Aastail 1828–1829 oli veiste katku rohkesti Ukrainas, Moldaavias ja Valahhias, kust tungis Määri- ja Böömimaa kaudu isegi Saksimaa piirideni. 1829. aastal valitses katk mitmes paigas Peterburi kubermangus, näiteks Tsarskoje Selo elanikel said otsa peaaegu kõik veised.

Ka asjaomane peatükk pakub suurt huvi P. Jesseni elulookirjelduse seisukohalt. Peale selle saab siit ülevaate tollaegsete tõrjemeetmete rakendamisest infektsioonhaiguste korral. Peatükk annab olulise panuse Venemaa, eriti Novgorodi kubermangu veterinaarmeditsiini, eelkõige kohaliku tauditõrje ajalukku. P. Jesseni andmeid on prof Eizens Zimmers kasutanud veiste katku ajaloolise õiendi koostamisel (Semmer, 1891: 453).

Veiste katku alasest kirjasõnast Venemaal XVIII sajandist alates

Mainitud teose teises peatükis käsitles P. Jessen veiste katku leviku ajalugu Venemaal alates 1771. aastast. Iseseisva raamatuna ilmus kellegi Bacherachti teos veiste infektsioonhaigustest 1773. aastal Peterburis. P. Jessen esitas väljavõtteid sellealastest kirjutistest, eriti neist, mis olid avaldatud Peterburi Õkonoomilise Sotsieteedi üllitistes, ning osaliselt ka originaaltöödest, kusjuures rohkesti on tsiteeritud prof Vsevolod Vsevolodovi (1790–1863) omi. Viimane oli pikemat aega töötanud naabruses asuva Pihkva kubermangu meditsiinivalitsuse inspektorina. P. Jessen näib hästi kursis olevat nii vene-, saksa-, prantsus- kui ka taanikeelse kirjasõnaga. Ka sellel peatükil on tänapäeva lugejale suur ajalooline väärtus, sest ta annab ülevaate veiste katku alasest kirjasõnast Venemaal üle 60-aastase perioodi vältel.

Nakatumisest ravini

Teose kolmandas peatükis jagas P. Jessen nende uurijate arvamust, kes väitsid, et katk saab alguse stepialade veistelt, kellelt see kanduvat üle teistele tõugudele. Ta ei tunnistanud C. J. Lorinseri (1796–1854) hiljutist väidet, et asjaomane infektsioonhaigus on Euroopa päritolu, sest seda esinenud ühe asjatundja teatel ka Siberis. P. Jessen toetas C. J. Lorinseri arvamust, et nn *Magenseuche* ('maotaud') pole iseseisev nakkushaigus, vaid tegelikult veiste katk. Taudi levikut soodustas P. Jesseni arvates veiste vabapidamine Venemaal.

Järgmistes peatükkides kirjeldas P. Jessen veiste katku teket, kulgu, nakatumisteid jm, kusjuures põhjalikumalt vaatles ta haiguse diagnostikat, tõrjet ja profülaktikat. See andis tolle aja uurijatele veiste katku kohta olulist lisateavet, mis soodustas epizootoloogia edasist arengukäiku, ning propageeris P. Jesseni vaateid, mis põhiosas jäid aastakümneteks muutumatuteks.

Juba enne raamatu kirjutamist oli autor teinud kaks katset üheaastaste vasikatega. 6. novembril 1829 pani ta katku põdeva vasikaga kokku ühe terve ja ühe inokuleeritud vasika. Viimasele oli läbi vasaku õla nõelaga tõmmatud niit, mis oli immutatud eespool mainitud katkuse vasika ninanõrega. Kõik kolm vasikat surid (vastavalt 3., 14. ja 12. päeval). Selle tagasihoidliku katsega püüdis P. Jessen näidata, et haiguse kulus ei esine stadiaalsust ega muid seaduspärasusi.

² See oli veel XIX sajandilgi kasutatud ebaratsionaalne meetod, mispuhul naha alla viidi karv, ärritavat salvi või pulbrit, et kutsuda esile mädanikku, mispuhul haigus saaks mäda kaudu organismist väljuda.

Luunskruun
 über
die Pindruyft
 E. #180.
 in

Russland.
 Von
P. Jessen.
Quisquilij Pü, Püpfuu Murrstallb-
Einruyft. *St. Petersburg 1829.*

Joonis 1. P. Jesseni veiste katku alase käsikirja (1829) tiitelleht

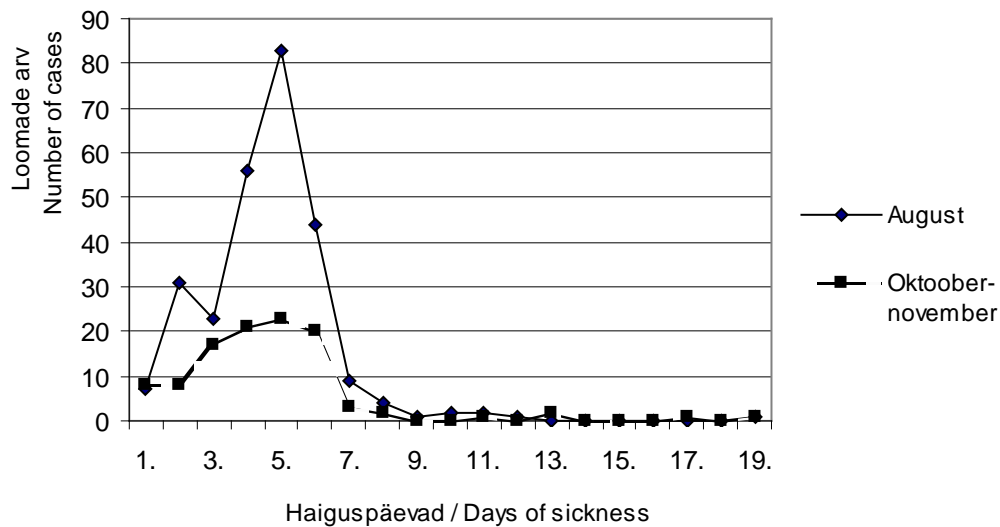
Figure 1. The title page of manuscript about cattle plague by P. Jessen (1829)

P. Jessen esitas oma uurimuses vähesel määral ka statistilisi andmeid päeva jooksul haigestunud ja surnud veiste arvu kohta. Neist tegi P. Jessen vajalikke järeldusi taudi kohta. Esitame tema kogutud andmed selle kohta, mitu looma suri igal haiguspäeval veiste katku, näitlikustamiseks graafikuna (joonis 2).

Suurt huvi pakuvad lugejale ka usuga seotud teated. Näiteks pandi ümber taudistunud küla või majapidamise sõnnikuhunnikud ringis põlema, et suitsuga taudi peletada. Tegelikult polnud sellest mingisugust abi. P. Jessen pidas majapidamisse taudi tõrjumiseks kutsutud pappi õigusega taudilevitajaks.

Veiste katku kindlakstegemisel pööras P. Jessen suurt tähelepanu diferentsiaaldiagnostikale. Ta kirjeldas, kuidas eristada seda haigust siberi katkust, veiste kopsutaudist ja kevadisest profuussest kõhulahtisusest.

P. Jessen eksperimenteeris ka ravi alal (vt eespoolt). Tollal oli juba selge, et see ei anna tervistavaid tulemusi, küll aga leevendab mõnel määral haigusnähte. Eriti suurt lootust pandi tollal fontanellidele.

Joonis 2. Surmajuhtude arv haiguspäeviti
Figure 2. Number of cases of death in daily register

Tõrjest ja profülaktikast

P. Jessen tegi oma uurimuses järgmisi tauditõrje seisukohast olulisi järeldusi. 1. Novgorodi kandis kulgeb veiste katk nii pahaloomuliselt, et sellest tervistub tavaliselt vaid 5–10%. Seepärast ei põhjusta tema arvates tabandunud karja tapmine olulist majanduskahju. 2. Peaaegu alati on haige loomaga kokku puutunud veised nakatunud. Seepärast ei too nende tapmine kahju, eriti juhtudel, kui nad on veel terved ja liha toiduks kõlblik. Seepärast peab loomaarst iga tapetud looma lahkama, et leitaks võimalikud patoloogilised muutused. Kui seedeelundeis täheldatakse vähimaidki muutusi, on liha inimtoiduks kõlbmatu. Mingil juhul ei tohi liha loputada jões või nõudes, millega veised võiksid kokku puutuda. 3. Kui taud puhkeb suvel karjamaal, siis ta levib sageli kogu karjale. Sel juhul tuleb, nagu L. Bojanus oli juba soovitanud, kogu kari tappa.

Põhiliseks profülaktikameetodiks pidas P. Jessen noorveiste immuniseerimist haigetelt loomadelt võetud vedelike inokuleerimise teel. Vaksineerimiseks kasutati tollal vedelikuga immutatud villast või puuvillast niiti, mis tõmmati õmblusnõelaga läbi naha. Selliseid katseid soovitas ta teha esmajoones stepialadel, kus letaalsus oli tunduvalt väiksem kui mujal. Seejuures tuli pöörata tähelepanu nakatise hoolikale säilitamisele, sest kuivalt ta ei toiminud ning talvel kaotas ka vedelikuna kahe nädala jooksul oma toime. Tema arvates polnud vaja karta, et inokuleeritud veistega levib katk rohkem, sest selline kari haigestub harvemini, ning vaksineerimine peab toimuma tingimata politsei järelevalve all.

Asjaomast meetodit oli prof E. N. Viborg propageerinud juba 1822. aastal. Inokuleerimine oli juba ammu enne teda tuntud ja seda oli vähesel määral kasutatud mitmes riigis. Esmakordselt oli veiseid katku vastu vaksineerinud Bernardo Ramazzini (1633–1714) Itaalias juba 1711. aastal (Semmer, 1891: 468). Vene impeeriumis tegi esimesed sellelaadsed katsed C. J. Lorinser, kes 1829. aastal oli inokuleerinud Galiitsias ühes kohas 119, teises 54 halli stepitõugu veist. Tulemused olid paljutõotavad. Inokuleeritud loomadest jäid terveks vastavalt 105 ja 49.

Põhjuseks, miks inokuleerimist tollal Venemaal veel peaaegu ei kasutatud, pidas P. Jessen seda, et polnud piisavalt veterinaararste, ei suudetud rakendada vajalikke politseimeetmeid, samuti oli korraldamata loomade kindlustamise süsteem. Veterinaarmeditsiin peab paratamatult tegema edusamme, väitis P. Jessen. Selle eelduseks oleksid praktilise kallakuga veterinaariakoolid. Nende koolide juurde tuleb rajada loomakliinikud. See rahuldaks elanikkonna vajadusi ja looks tulevastele loomaarstidele praktiseerimise võimalused. Veterinaariakoolile tuleks anda nii linna kui ka ümbruskonna veterinaarpolitsei funktsioonid. Nende väärtuslike ideede realiseerimisele sai P. Jessen asuda alles veerandsajandi pärast, kui rajas Tartu Veterinaariakooli.

Juba E. N. Viborg oli soovitanud luua Venemaal veterinaariakomisjone ja määratlenud nende ülesanded. Kohalike oludega tuttav P. Jessen, kes oli lugenud ka prantsuse teadlase Hurtrél d'Arbovali (1777–1839) analoogilisi ettepanekuid, täiendas mõneti komisjonide ülesandeid. P. Jesseni arvates oleksid need järgmised: 1) veterinaarkomisjoni järelevalve alla tuleks seada kõik asutused, kus on tegemist veiste katkuga, 2) komisjoni liikmetel peaks olema küllaldaselt mõjuvõimu, et rakendada meetmeid, mis vajavad raha ja nõuavad politsei või sõjaväe sekkumist, 3) komisjon peaks alluma nii sise- kui ka välisministeeriumile, 4) komisjoniliikmete hulgas

olgu haritud loomaarste, 5) komisjon peaks pöörama erilist tähelepanu järgnevale: a) uurima veiste katku stepialadel ning tegema kindlaks levikupiirid ja -viisid ning leütama tõhusad profülaktika- ja tõrjevahendid, b) koguma kogu impeeriumi ulatuses teavet veiste katku kohta ja avalikustama selle, c) täpsustama kohalikest oludest lähtuvalt asjakohast seadusandlust neis kubermangudes, mis pole veiste katku kodumaaks (s.t jäävad väljapoole steppe), d) leidma tapetud karja hüvitamise võimalused selle omanikule (selleks tuleb kehtestada loomamaksud, mis laekusid riigikassasse hüvituste maksmiseks), e) selgitama kõik seadusandlusest kõrvalehiilimise juhud. P. Jessen tõi siinpuhul eeskujuks Schleswigi ja Holsteini tauditõrjemääruse 20. veebruarist 1801. See oli ta sõnutsi andnud veiste katku kollete likvideerimisel silmapaistvaid tulemusi. Kui 1780ndatel aastatel oli nimetatud hertsogkondades hukkunud üle 150 000 veise, siis aastail 1813–1814 vaid veidi üle 2000.

Kokkuvõte

Kokkuvõtteks tuleb nentida, et loomaarst P. Jessen huvitus teadustegevusest vähemalt juba veterinaaria-kooli lõpetamise aastast alates. See huvi oli algusest peale rakenduslikku laadi. Praktikakogemustel põhineva uurimuse esialgne käsikiri oli valmis juba 1829. aastal, kuid publitseeritud teadustööni jõudis ta alles viie aasta pärast. See oli ilmumise järel oluliseks saavutuseks veiste katku vallas, tähistades autorile teed ühe elueesmärgi saavutamiseks. Tänapäeva lugejale pakub ta eelkõige ajaloolist väärtust, sisaldades teavet Venemaa tauditõrje ja lokaalajaloost ning killukesi P. Jesseni eluloost.

Uurimustööd on finantseerinud Eesti Teadusfond (grandid nr 4110 ja 5410).

Kirjandus

- Breve fra J. P. B. 1977. Jessen til H. P. Bergmann: En ung dyrlaeges breve fra Danmark (1823–1824) og Rusland (1826–1834). – Udgivet af Ivan Katić. København.
- Jessen, P. 1829. Bemerkungen über die Rinderpest in Russland. – St. Petersburg. Pagineerimata.
- Jessen, P. 1834. Die Rinderpest: Mit besonderer Beziehung auf Russland. – Berlin: F. Dümmler, 8, 215 S.
- Ernits, E. 1977. О жизни и деятельности профессора П. П. Ессена. – Сборник научных трудов Эстонской сельскохозяйственной академии, 113, 116–122.
- Ernits, E. 1991. Professor Peter Jessen 190. – Eesti Loomaarstlik Ringvaade, 1/2, 114–117.
- Ernits, E. 2002. Hans Peter Boje Jesseni Peterburi-perioodist. – Veterinaarmeditsiin. Tartu, 45–51.
- Katić, I. 1986. Eine Reise nach Polen und Russland 1796. – Historia Veterinariae Medicinae, 4, 112–116.
- Lorinser, C. J. 1831. Untersuchungen über die Rinderpest. – Berlin.
- Peterka, J. 1833. Versuch einer systematischen Darstellung der Rinderpestkrankheit. – Leipzig.
- Semmer, [E.] 1891. Rinderpest. – Enzyklopädie gesamten Tierheilkunde und Tierzucht mit inbegriff aller einschlägigen Disziplinen und der speziellen Etymologie / Herausgegeben von Alois Koch. – Wien; Leipzig: Moritz Perles, 8, 451–489.

About the beginning of scientific activity of Peter Jessen (1801–1875)

E. Ernits

Summary

P. Jessen graduated from the Copenhagen Veterinary School in the summer of 1823 and started his veterinarian praxis in Oldesloe (Schleswig-Holstein). There also opened his spirit of experimentalist. He tested medicaments at the butcher's on the horses given to slaughter and collected pathological material. More than a half of the century since 1824 P. Jessen lived in the Russian Empire. In 1824–1828 he worked as a military vet near Novgorod. Already then P. Jessen planned to write a work about cattle plague. There is still preserved his manuscript about this contagious disease *Bemerkungen über die Rinderpest in Russland* (1829) written in Petersburg (Figure 1). This became the foundation for more complete work *Die Rinderpest: Mit besonderer Beziehung auf Russland* that was published in 1834.

In the introduction of the book P. Jessen gave an overview about the army settlement, natural conditions of the region, grasslands and pastures and the spread of animal infectious diseases in the Novgorod province. In the first chapter of his book he wrote about outbreaks of cattle plague in the Novgorod province in 1825–1826 and described the methods of control that were used (Figure 2). In the following chapters P. Jessen described the origin, process, ways of infection of the plague *etc.* but the more deep attention he paid to the diagnostics, prevention and control of the disease.

The main prevention method by P. Jessen was considered the immunisation of young steppe cattle by inoculation of the liquid (blood, nose secretion *etc.*) taken from sick animals. Professor E. N. Viborg had propagated this method already in 1822. The reason why inoculation was almost not used in Russia in the opinion of P. Jessen was the fact that there were not enough veterinarians, necessary police methods could not be implemented and also the insurance of animals was not organised. Like E. N. Viborg P. Jessen advised to create veterinary committees in Russia and to determine their tasks.

In conclusion it has to be stated that veterinarian P. Jessen was interested in research activity at least since the year when he graduated from the veterinary school. The first manuscript based on his practical experiences was completed already in 1829 but got published only after five years. After coming out it was an essential progress in the field of cattle plague and signified the achievement of the goal of life of the author. Today this written work interest readers only as the historical material with information about control of infectious animal diseases in Russia and its local history and fragments from the biography of P. Jessen.